

Утегенова-Наварро Асель Еркеновнаның
«6D020200 – Халықаралық қатынастар» мамандығы бойынша философия
докторы (PhD) дәрежесін алу үшін
«Бейбітшілікті нығайтуға және қауіпсіздікті гуманитарлық өлшеуге
жәрдемдесу шеңберіндегі Қазақстан мен ЮНЕСКО ынтымақтастығы»
тақырыбындағы диссертациясына
АНДАТПА

Зерттеу жұмысы бойынша жалпы мәліметтер. Зерттеу жұмысы Қазақстан мен ЮНЕСКО-ның бейбітшілікті нығайтуды және қауіпсіздікті гуманитарлық өлшеуді қамтамасыз ету жөніндегі ынтымақтастығын зерттеуге арналған, оның шеңберінде білім беруді, ғылымды, мәдениетті және онымен байланысты салаларды жақсартуға бағытталған жобалар мен бағдарламаларды іске асыру бойынша мақсатты қызмет жүзеге асырылады. Халықаралық ынтымақтастықты нығайтуға, бейбітшілік пен төзімділікті дамытуға, сондай-ақ мәдени мұраны сақтауға және адам құқықтарын қорғауға ықпал ететін бастамаларды белсенді қолдайтын және бастамашылық ететін Қазақстанның рөлі зерттелді.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі.

Өзгерістер дәуірінде мемлекет пен қоғам алдында тұрған ең маңызды міндеттердің бірі тұрақтылықты сақтау, бейбітшілік пен тәртіпті сақтау, консенсус негізінде өзекті қоғамдық-саяси, әлеуметтік-экономикалық, этно-діни және өзге де мәселелерді бірлесіп шешу гуманитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы маңызды факторға айналады.

Қарастырылып отырған тақырыптың өзектілігі қауіпсіздік тәсілдеріне әсер ететін, ескірген түсініктерді өзгертетін «гуманитарлық қауіпсіздік» тұжырымдамасын қарастыру қажеттілігімен де түсіндіріледі. Гуманитарлық қауіпсіздікті зерттеу ЮНЕСКО қызметінің объективі арқылы маңызды болып көрінеді, ол осы тұжырымдаманы ілгерілетуге елеусіз үлес қосады. Бұл тақырыпты ғылыми тұрғыдан зерттеудің өзектілігі соңғы онжылдықтарда жекелеген мемлекеттердің сыртқы саясатындағы және жалпы халықаралық қатынастардағы әлеуметтік-мәдени, этникалық және діни факторлардың рөліне бағытталған зерттеулердің қызығушылығы мен санының артуымен түсіндіріледі.

Гуманитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету ісіндегі ынтымақтастық және мемлекеттік, өңірлік және жаһандық деңгейлерде тиісті тетіктерді әзірлеу бүкіл әлемдік қоғамдастықтың өзекті қажеттілігіне айналууда. Осыған байланысты гуманитарлық қауіпсіздік мәселелері контекстінде Қазақстан Республикасының ЮНЕСКО-мен өзара іс-қимылын зерделеу маңызды мәнге ие болады, өйткені бұл ұйыммен ынтымақтастықтың үлкен тиімділігіне қол жеткізу үшін осы ұйымның мүмкіндіктерін айқындауға ықпал ететін болады.

Диссертациялық зерттеудің нысаны ретінде ЮНЕСКО қызметінің объективі арқылы қазіргі кезеңдегі гуманитарлық қауіпсіздік мәселелері болып табылады.

Диссертациялық зерттеудің пәні Қазақстан мен ЮНЕСКО-ның гуманитарлық қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастығы болып табылады.

Диссертациялық зерттеудің мақсаты бейбітшілікті нығайту және қауіпсіздікті гуманитарлық өлшеу мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының ЮНЕСКО-мен ынтымақтастығының дамуын жан жақты талдау болып табылады.

Қойылған мақсатқа сәйкес жұмыста келесі **міндеттер** орындалады:

- «гуманитарлық қауіпсіздік» тұжырымдамасын және оның негізгі бағыттарын талдау;

- қазіргі заманның жаһандық сын-қатерлерінің ұлттық мәдениеттерге әсер ету ерекшеліктерін қарастыру;

- ЮНЕСКО-ның гуманитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі қызметінің рөлі мен негізгі бағыттарын зерттеу;

- Гуманитарлық қауіпсіздікті нығайту контекстінде Қазақстанның ЮНЕСКО-мен өзара қарым-қатынасының қалыптасу және даму үдерісін зерделеу;

- Білім, мәдениет, коммуникация және ақпарат саласындағы ЮНЕСКО-мен ынтымақтастық контекстінде гуманитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша Қазақстанның тәсілдерін анықтау;

- қауіпсіздікті гуманитарлық өлшеуді қамтамасыз ету тұрғысында Қазақстанның ЮНЕСКО-мен ынтымақтастығының болашағын көрсету.

Теориялық-әдіснамалық негізді ішкі және сыртқы саясаттың қоғамдық үдерістерінің өзара тәуелділігін зерттейтін қазақстандық және шетелдік мектептердің ғылыми теориялары құрады. Гуманитарлық қауіпсіздіктің негізгі теорияларының бірі – адам центризм тұжырымдамасы. Тағы бір маңызды теория – қауіпсіздікті қоғамның әлеуметтік-экономикалық даму процесімен байланыстыратын адам дамуы теориясы.

Осы зерттеудің әдіснамалық негізі халықаралық қатынастар теорияларына негізделеді, оған сәйкес жаһандық мәселелердің шиеленісуі әртүрлі салалардағы көпжақты ынтымақтастықты кеңейтудің объективті қажеттіліктерін арттырды. Өзара тәуелділік теориясын әртүрлі салалардағы, соның ішінде мәдениет, ғылым, білім сияқты мәселелерді зерттеуде қолдануға болады, өйткені бұл өзара әсердің оң және теріс салдарын ескере отырып, ұлттар арасындағы қарым-қатынасты көрсетуге мүмкіндік береді. Гуманитарлық қауіпсіздік мәселелерін зерттеуге жүйелі көзқарас әртүрлі факторлар арасындағы байланысты анықтауға, тәуекелдер мен қауіптерді айқындауға, осы қауіптердің алдын алу және қоғамның тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін тиімді шараларды әзірлеуге көмектеседі. Институционалдық тәсіл ЮНЕСКО-ның әлемдік саясаттағы рөлін қалай қалыптастыратынын және оның мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізу аясында басқа актерлермен және институттармен өзара әрекеттесуін түсіндіруге мүмкіндік береді. Бұл теориялар ЮНЕСКО-ның қызметі мен оның әлемдік дамуға қосқан үлесін тереңірек түсіну үшін пайдалы болуы мүмкін.

Диссертацияның мақсаты мен міндеттеріне сүйене отырып, ЮНЕСКО-ның гуманитарлық қауіпсіздігі мен қызметі мәселелері либералды парадигма негізінде

карастырылады, бұл парадигмадағы басты мәселелердің бірі - әмбебап құндылықтар мен жалпыадамзаттық мүдделерге негізделген халықаралық ынтымақтастық идеясы.

Зерттеу әдістері. Жаһандану жағдайындағы гуманитарлық ынтымақтастықты жан-жақты қарау үшін ЮНЕСКО қызметі аясында тарихи және саясаттану әдістерін біріктіретін пәнаралық тәсіл қолданылды. Жалпы ғылыми әдістер – талдау, синтез, тарихи-салыстырмалы әдіс, жүйелік, құрылымдық-функционалдық талдау, проблемалық-хронологиялық тәсілдер мен талдамалық әдістер ЮНЕСКО-ның халықаралық қатынастар жүйесіндегі рөлін, сондай-ақ Қазақстанның ЮНЕСКО-мен ынтымақтастығын жан-жақты қарастыруға және осы ынтымақтастықтың болашағын қарастыруға мүмкіндік берді.

Қорғауға шығарылатын диссертациялық зерттеудің негізгі ережелері:

1. Гуманитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге байланысты күрделі өзара әрекеттесулер мен үдерістерді түсіну үшін оны жүйелі және терең зерттеуге негіз болатын теориялар мен тұжырымдамалар шешуші рөл атқарады, бұл өз кезегінде осы саладағы қиындықтар мен қауіптерге тиімді жауап беруге ықпал етеді.

Гуманитарлық қауіпсіздік теориялары дағдарыстарға қарсы іс-қимылдың ұлттық және халықаралық стратегияларын қалыптастыруға әсер етуі мүмкін, әртүрлі актерлерге қақтығыстардың алдын алу және өмір сүру жағдайларын жақсарту үшін тиімді шараларды әзірлеуге көмектеседі. Адам дамуы теориясы, адам центризмі және "кешенді өзара тәуелділік" тұжырымдамалары, жүйелі, институционалдық, социологиялық тәсілдер сияқты гуманитарлық қауіпсіздік теориялары адамның құқықтары мен қадір-қасиетін сақтауға, оның өмір сүру жағдайларын жақсартуға және тұрақты әрі гүлденген қоғам құруға бағытталған. Бұл теориялар гуманитарлық қауіпсіздіктің қолданыстағы тәсілдерін сыни тұрғыдан талдауға, олардың күшті және әлсіз жақтарын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл әдістер мен стратегияларды үнемі жетілдіру үшін маңызды. Гуманитарлық қауіпсіздік тұжырымдамалары болашақ тенденцияларды болжауға және гуманитарлық дағдарыстардың болдырмауға бағытталған алдын алу шараларын әзірлеуге негіз бола алады.

2. Қазіргі әлем ұлттық мәдениеттерге олардың дамуы мен сақталуына айтарлықтай әсер ететін бірқатар жаһандық сын-қатерлер қояды. Сондықтан мәдениеттердің алуан түрлілігіне құрметпен қарау, олардың өзіндік ерекшелігі мен бірегейлігін сақтау маңызды. Неліктен интернационализация объективті және қажет прогрессивті құбылыс және жаһанданудың маңызды көзі ретінде ұлттар мен ұлттық мәдениеттердің толық және сөзсіз жақындасуын қамтамасыз етпейді? Қазіргі кезеңде жаһандану мәдениеттердің алмасуына және байытылуына ғана емес, сонымен қатар әртүрлі елдер мен халықтардың мәдениеттерінің бірегейлігіне жиі қауіп төндіреді. Өркениетаралық бөлінудің ықтимал қаупіне байланысты мәдени диалог орнату бойынша бірлескен күш-жігер ерекше маңызды болып табылады. Сонымен қатар, жаһандық сын-қатерлер мәдениеттер арасындағы тәжірибе мен идеялармен алмасуды ынталандырады, бұл жаңа шығармашылық бағыттар мен үрдістердің синтезіне әкелуі мүмкін. Ұлттық мәдениеттер қазіргі әлемде өркендей

алуы үшін дәстүрлерді сақтау мен жаңа идеяларға ашық болу арасындағы тепе-теңдікті сақтау маңызды.

3. ЮНЕСКО БҰҰ ұйымы ретінде елдер арасындағы бейбітшілік пен ынтымақтастықты қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Алайда, бұл салада саяси қақтығыстар, экономикалық келіспеушіліктер және мәдени айырмашылықтар сияқты бірқатар сын-қатерлер бар. ЮНЕСКО сонымен қатар шектеулі ресурстарға және қатысушы мемлекеттердің жеткіліксіз қолдауына тап болады. Мұндай жағдайда ұйым күрделі шешімдер қабылдауға және ресурстарды әртүрлі жобалар арасында бөлуге мәжбүр. Алайда, барлық қиындықтарға қарамастан, ЮНЕСКО-ның гуманитарлық өлшемдегі үлкен әлеуеті бар. Өзінің бағдарламалары мен жобалары арқылы ұйым әлемді құру бойынша жұмысты жалғастыра алады, мәдени әртүрлілікке ықпал етеді және халықтың барлық топтары үшін сапалы білімге қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Қатысушы мемлекеттердің ЮНЕСКО-ның осы бағыттағы күш-жігерін ынтымақтасуы және қолдауы маңызды.

4. Қазақстанның гуманитарлық қауіпсіздігі адам құқықтарын құрметтеу, ұлттық және мәдени бірегейлік, ұлтаралық келісім мен әділеттілік қағидаттарына негізделеді. Бұл тұрғыда мәдени мұраны сақтау және ұлғайту, сондай-ақ Қазақстанның сыртқы саясаты саласында мәдени ресурстарды неғұрлым белсенді пайдалану, гуманитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында гуманитарлық ынтымақтастықты дамыту мәселелері өткір тұр. Бұл қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін білім беруді, мәдениетті, коммуникацияны және ақпаратты дамыту маңызды тетіктер болып табылады. БҰҰ-ның білім берудің барлық аспектілерімен айналысатын жалғыз мекемесі бола отырып, ЮНЕСКО білім беруді адамның негізгі құқығы және бейбітшілікті құру, кедейлік пен жаһандық тұрақтылықты азайту негізі ретінде насихаттайды.

5. ЮНЕСКО ғылыми зерттеулердің алдыңғы қатарында және ұлттық пен аймақтық ғылыми саясатты әзірлеуге, биоәртүрлілікті, инженерия мен білім беруді ынталандыру, табиғи апаттар мен климаттың өзгеруін шешу үшін ғылыми ұйымдар құруға ұмтылады. ЮНЕСКО-мен ынтымақтастық Қазақстанға азаматтардың қауіпсіздігі мен өмір сүру сапасын арттыруға бағытталған түрлі бағдарламалық және зерттеу бастамаларына белсенді қатысуға мүмкіндік береді. Мұндай жобаларға қатысу елге күрделі жаһандық мәселелерді тиімді шешуге және өз азаматтарының қауіпсіздігін қамтамасыз етуге көмектеседі, мәдениетаралық ынтымақтастықты нығайтуға ықпал етеді.

6. Қауіпсіздікті гуманитарлық өлшеуді қамтамасыз ету тұрғысынан Қазақстанның ЮНЕСКО-мен ынтымақтастығының болашағы өте үмітартарлық болып қалуда. ЮНЕСКО - ның көптеген бағдарламалары мен бастамалары әлемнің түрлі елдері мен мәдениеттері арасындағы байланыстарды нығайтуға бағытталған. Білім беру, бейбітшілікті құру және қолжетімділік мәселелері әлемнің барлық азаматтарын қамтиды. Олар бізге сапалы білім, тұрақты өмір салты, бай мәдени мұра, технологиялық прогресс және адамның сөз бостандығын алуға мүмкіндік береді. Осы саладағы ынтымақтастықты дамыту екі тарапқа да әлемдік

бейбітшілікке, тұрақтылық пен әл-ауқатқа қол жеткізу үшін бірлесіп жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Ынтымақтастықты одан әрі дамыту үшін елдің және өңірдің қауіпсіздігін нығайтуға ықпал ететін ЮНЕСКО-ның бағдарламалық жобаларына Қазақстанның белсенді қатысуын ынталандыру қажет.

Зерттеу нәтижелерінің ғылыми жаңалығы: гуманитарлық қауіпсіздікті анықтаудағы теориялық-әдіснамалық тәсілдерді зерделеу; қазіргі заманның ұлттық мәдениеттерге жаһандық сын-қатерлерінің әсерін зерделеу; қазіргі халықаралық қатынастар жүйесіндегі және гуманитарлық қауіпсіздікті қолдау контекстіндегі бейбітшілікті қамтамасыз ету үдерісіндегі ЮНЕСКО-ның рөлін қарастыру; Қазақстан Республикасының ЮНЕСКО-мен ынтымақтастығының эволюциясын айқындаған фактілер мен оқиғаларды жүйелеумен айқындалады; гуманитарлық қауіпсіздік пен гуманитарлық ынтымақтастықты қамтамасыз ету саласындағы Қазақстанның ЮНЕСКО-мен өзара іс-қимылының дамуын жан-жақты талдау; қауіпсіздікті гуманитарлық өлшеу контекстінде Қазақстанның ЮНЕСКО-мен ынтымақтастығының болашағын талдау және одан әрі ынтымақтастық жөнінде ұсынымдар әзірлеу.

Зерттеудің ғылыми-практикалық маңыздылығы. Зерттеуде көтерілген ғылыми мәселелер Қазақстан Республикасының халықаралық ұйымдармен ынтымақтастығын жүзеге асыру жөніндегі практикалық міндеттерді шешумен байланысты. Диссертацияның негізгі ережелері мен қорытындылары республиканың жоғары оқу орындарында оқыту процесінде, сыртқы саясат, халықаралық ынтымақтастық сұрақтарымен айналысатын ҚР СІМ, ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі және басқа да мемлекеттік және мемлекеттік емес құрылымдар қызметкерлерінің практикалық қызметі үшін ұсынымдар ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Зерттеуді апробациялау Диссертация әл-Фараби атындағы ҚазҰУ халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасында орындалды.

Докторанттың жарияланымдары: Диссертацияның тақырыбы мен материалдары бойынша орыс және ағылшын тілдерінде 7 ғылыми мақала, 4 монографиядағы тараулар жарияланды, онда зерттеудің негізгі нәтижелері көрініс тапты. Бір мақала, Scopus базасына кіреді, 3 мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету Комитеті ұсынған журналдарға кіреді.

Диссертациялық зерттеудің құрылымы кіріспеден, төрт бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланылған дереккөздер тізімінен тұрады.